

не лякає, а збагачує. І кожен педагог, який щодня створює простір підтримки для дітей, уже сьогодні змінює майбутнє країни.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 29.05.2026).
2. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.2026 № 129. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.05.2026).
3. Про внесення змін до Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.05.2025 № 787. URL : <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-prymirnoho-polozhennia-pro-komandu-psykholoho-pedahohichnoho-suprovodu-dytyny-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-v-zakladi-zahalnoi-serednoi-ta-doshkilnoi-osvity> (дата звернення: 29.05.2026).

Олена ЗОЛОТАР,

*завідувач відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

Андрій ДУБЯГА, Людмила РИБАЛКА,

*методисти відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

АРХІТЕКТУРА ВИХОВАННЯ ДОНЕЧЧИНИ

Виховна система закладів освіти продемонструвала свою стійкість та ефективність в умовах криз, що були спричинені пандемією COVID-19 та повномасштабною агресією проти нашої держави. Завдяки швидкому реагуванню на виклики, злагодженій роботі на всіх рівнях і гнучкості виховна система продовжує успішно виконувати покладені на неї завдання. Водночас кожен навчальний рік має свої особливості й виклики, до яких мають бути готовими заклади освіти області. Відповідно постає необхідність окреслити ключові виховні кластери щодо організації та здійснення виховної роботи у 2026/2027 навчальному році.

Кластер 1. «Ідентичність». Формування української національної та громадянської ідентичності є провідним завданням виховання. Фактично всі складові національно-патріотичного виховання спрямовані на формування означених ідентичностей. Цей напрям роботи актуалізовано на державному рівні, і в умовах сьогодення він є надзвичайно важливим. Проте під час організації виховного процесу доцільно розділяти національну та громадянську ідентичності й здійснювати їх формування окремими блоками. Національна ідентичність передбачає безумовне усвідомлення себе частиною української нації, її історії, культури. Відповідно необхідно будувати виховний процес, спираючись на історико-культурні аспекти.

Значний потенціал для формування національної ідентичності має нематеріальна культурна спадщина як національного, так і регіонального рівнів. Імплементация елементів нематеріальної культурної спадщини в освітній процес має реалізовуватись і як концепт наскрізного виховання, і як окремі проекти. Зазначимо, що проекти можуть бути як дослідницькими, так і культурно-масовими. У першому випадку учнів необхідно активно долучати до вивчення певного елементу нематеріальної культурної спадщини, формувати цінності щодо його збереження та відтворення. Це має значний вплив на становлення ідентичності, адже дозволяє молодому поколінню вивчити особливості розвитку української культури, зрозуміти її глибину та самобутність, усвідомити причетність і відповідальність за її збереження, подолати комплекс меншовартості, який активно насаджує агресор, зокрема й щодо української культури, котру називають «сільською», «хуторянською», «споляченою» тощо. Така дослідницька діяльність формує почуття гордості щодо української культури, а розуміння причетності до неї створює умови для формування української національної

ідентичності. Другий варіант відрізняється більшим охопленням, адже дослідницька діяльність є специфічною й такою, яка зосереджена на відносно невеликій кількості учнів.

Культурно-масовий підхід в імплементації нематеріальної культурної спадщини полягає у відтворенні традицій та обрядів українського народу. Доцільно, наприклад, у закладі освіти запровадити обрядовий календар, відповідно до якого учнів можна залучати до відтворення традицій і обрядів. Така робота допоможе здобувачам освіти ознайомитися з особливостями української культури й відчувати себе причетними до її збереження. Це може відбуватись у процесі відтворення вертепів, обрядових різдвяно-новорічних пісень, розпису яєць на Великдень, приготування традиційно-обрядових страв. Для збереження автентичності бажано на відповідні заходи запрошувати музейних працівників, дослідників, народних майстрів та інших дотичних до збереження нематеріальної культурної спадщини осіб. В аспекті імплементації нематеріальної культурної спадщини в освітній процес найважливішим є прищеплення почуття належності до української культури. Важливо, аби учні усвідомили, що вони є її частиною, а їхня діяльність щодо збереження та відтворення цих елементів є відповідальною та почесною місією кожного.

З переліком елементів нематеріальної культурної спадщини Донеччини можна ознайомитися за покликанням: <https://doumck.wordpress.com/жива-спадщина-донеччини/>

З національним переліком елементів нематеріальної культурної спадщини можна ознайомитись за покликанням: <https://mincult.gov.ua/kulturna-spadshchyna/natsionalnyy-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/>

Історичний аспект формування національної ідентичності доцільно активно використовувати на уроках історії України, української літератури й інших суміжних предметів через створення спеціальних завдань, запровадження інтерактивних методів, проєктної методики й активних обговорень. По-перше, це значно сприятиме реалізації впровадження наскрізного виховання, по-друге, створюватиме базис для утвердження національної ідентичності. Важливо акцентувати увагу на тяглоті державотворчого процесу, нерозривності існування українського народу в історичній ретроспективі, висвітлювати здобуття й акцентувати увагу на тих негативних аспектах, які б могли бути в історії нашого народу при втраті державності, зокрема й депортації, репресії, використання українців на «чужих» війнах тощо. Значний потенціал має реалізація проєктів з вивчення свого роду, зокрема й пошук постраждалих від Голодомору, репресій, депортацій, належність пращурів до руху опору окупантам. Це сприяє формуванню усвідомлення своєї нерозривності з українським народом та абсолютному несприйняттю ворожої пропаганди.

У межах використання історичного аспекту у формуванні національної ідентичності важливо розуміти, що виключно наскрізний процес виховання не здатен забезпечити результат. У зв'язку з цим набуває значення гібридне виховання, що об'єднує як дискретні тематичні заходи, так і наскрізне виховання. До державних свят, історичних, ювілейних і пам'ятних дат на обласному рівні системно проводяться заходи, де відповідальні за виховну роботу в закладах освіти мають змогу одержати методичні рекомендації та ознайомитися з кращим досвідом колег. Кожен захід відвідують понад сто освітян області, що забезпечує їхню систематичну науково-методичну підтримку. Важливо якісно готувати загальношкільні та класні тематичні заходи до зазначених дат. Зважаючи на значну завантаженість відповідальних за виховну роботу як суб'єктів, що готуватимуть відповідні заходи, доцільно залучати до такої підготовки учнівський актив, батьківську громаду, класних керівників і вчителів-предметників. Тільки кооперація зацікавлених і вмотивованих людей щодо якісної виховної роботи дозволить створити дієвий виховний процес.

Кластер 2. «Оборонна свідомість». Одним із провідних напрямів виховної роботи в закладах освіти області є оборонна свідомість, формування якої наразі набуває тривимірного характеру.

Предметна складова реалізується безпосередньо під час вивчення предмета «Захист України». Ураховуючи реформу, яка охоплює як зміст, так і підхід до викладання, його потенціал щодо формування оборонної свідомості значно підвищився. У Донецькій області в повному обсязі реалізація реформи наразі неможлива через безпекову ситуацію. Відсутні осередки, у яких має викладатися ця дисципліна. Водночас запровадження певних елементів оновленої програми предмета «Захист України» є цілком можливим, більше того – необхідним. Цей крок допоможе в реалізації однієї зі складових формування оборонної свідомості молоді.

Позашкільну складову забезпечує активне залучення учнівської молоді до Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») через пропагування та долучення учнівської

молоді старшого віку до вишкোলів на базі обласних центрів підготовки населення до національного спротиву, українського скаутингового руху «Пласт». Участь у грі та заходах зазначених організацій не лише сприяє набуттю важливих для сьогодення навичок, але й значною мірою формує оборонну свідомість молодого покоління через ідеологічні та ціннісні складові рухів.

Наскрізна складова реалізується через низку навчальних дисциплін, зокрема й історію України (де необхідно плекати повагу до героїв-захисників України, акцентувати увагу на героїчних сторінках історії українського війська, висвітлювати переможні битви, зокрема й над сьогоднішнім агресором), українську літературу (твори, що оспівують українських воїнів, козаків, сучасних захисників, плекають мужність, повагу до подвигів пращурів та готовність захищати країну), громадянську освіту та правознавство (зосередження уваги на обов'язках громадян, зокрема й щодо захисту держави), фізику, хімію та математику (ознайомлення з діяльністю українських винахідників, які зробили значний внесок у розбудову військово-промислового комплексу), фізичну культуру (акцент на важливості загартування та загального розвитку організму, опанування тонкощів військово-прикладних видів спорту, що необхідні й для захисту держави, особистостях спортсменів, які стали на захист України, як прикладів для наслідування).

Забезпечення та гармонійне поєднання функціонування зазначених складових щодо формування оборонної свідомості створить умови для реалізації визначеного кластеру.

Кластер 3. «Кібергігієна». Сьогодні учнівська молодь постійно перебуває під активним інформаційним «бомбардуванням», зокрема й з боку агресора. Цей факт зумовлює значну активізацію щодо роботи закладів освіти у сфері утвердження інформаційної стійкості, медіаграмотності та розуміння основ кібергігієни. Наразі фіксується значне посилення спроб вербування дітей підліткового віку з боку ворога для розвідки та диверсійної діяльності на його користь. З метою формування стійкості до таких спроб доцільно використовувати інформаційні матеріали, зокрема й відеоролики СБУ із серії «"Спали" ФСБшника». Розвитку медіаграмотності та кібергігієни сприяє системне інформування учнівської молоді щодо форм і видів маніпуляцій, особливостей використання «емоційних гачків», способів перевірки інформації стосовно її достовірності. Значний потенціал щодо цього має предмет «Громадянська освіта», проте обмежувати таку роботу лише вивченням у межах однієї дисципліни не можна. Значно сприяє засвоєнню знань з кібергігієни проведення тематичних тренінгів. Нині є широкий спектр пропозицій від громадських організацій, які на безоплатній основі проводять відповідні фахові тренінги як для освітян, так і для здобувачів освіти. Тож надзвичайно важливо сприяти залученню таких організацій до виховного процесу.

Кластер 4. «Дистанційні практики виховної роботи». Заклади освіти Донецчини в умовах сьогодення мають значні обмеження у формах проведення виховної роботи. Здебільшого це зумовлено дистанційним форматом освітнього процесу. Релокація закладів освіти для здійснення освітнього процесу в очному форматі триває, проте наразі зарано говорити про значні досягнення в цьому напрямі. Водночас технологічне XXI століття створює необхідні ресурси для проведення різноманітних інтерактивних і цікавих здобувачам освіти уроків та заходів у дистанційному форматі. У 2025/2026 навчальному році за ініціативи департаменту освіти і науки Донецької облдержадміністрації було проведено цикл загальнообласних Уроків незламності, що об'єднали заклади загальної середньої, позашкільної та професійної освіти. Координацію та методичний супровід здійснював Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Під час проведення цих уроків було використано низку ресурсів, платформ та інших прийомів, які наочно демонструють можливість упровадження

активного виховання в дистанційному форматі. Із записом Уроків незламності можна ознайомитись у медіапросторі Донецького ОблІППО за покликанням: <https://ippo.dn.ua>. Важливо пам'ятати, що релевантність нашої діяльності в площині виховної роботи в дистанційному форматі залежить від того, наскільки запропоновані активності зацікавлять молодь, від їх глибини й різноплановості. Активне використання різноманітних ресурсів дозволить зробити виховний процес цікавим, а головне – дієвим.

Кластер 5. «Євроінтеграція». Курс на Євроінтеграцію закладений у Конституції України, і є не просто шляхом до когорти розвинених країн. Це історичний шлях повернення до європейського геополітичного простору. Тривалий час за допомогою пропаганди формувався образ ЄС як закритого клубу, який прагне використовувати наші ресурси. І це неодмінно мало призвести до зубожіння нашої країни. Відповідно маємо реагувати на поставлений виклик і продовжувати активне надання об'єктивної інформації про Європейський Союз, зокрема й щодо цінностей ЄС: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини. Ці цінності мають пропагуватися як наскрізно, так і на дискретних заходах, зокрема до Дня Європи 9 травня.

Кластер 6. «Превентивна робота щодо булінгу, дискримінації». Дистанційний формат освітнього процесу не позбавив заклади освіти від таких негативних явищ як булінг і дискримінація. Навпаки, ці негативні явища, змінивши формат (використання соціальних мереж, месенджерів тощо), набувають поширення. Ключова проблема полягає в тому, що віддаленість дозволяє булеру мати певний захист від ідентифікації і тому триваліший час впливати на жертву. Тож превентивну роботу в цьому аспекті необхідно продовжувати. До перспективних практик посилення роботи щодо профілактики булінгу та дискримінації належать, зокрема, запрошення на заходи фахівців із цього питання. Це можуть бути як представники міжнародних і вітчизняних громадських організацій, так і державних установ. Важливо залучати до заходів із протидії булінгу та дискримінації представників національної поліції для роз'яснення здобувачам освіти особливостей відповідальності за вчинення булінгу та дискримінації.

Кластер 7. «Безпека». Безпекове питання неодмінно є ключовим для всіх громадян України незалежно від їх місця перебування. Донеччина вже має досвід і певною мірою опанувала прогресивні практики формування культури безпеки молодого покоління. Ці дієві практики необхідно не лише продовжувати, але й посилювати, запрошуючи до співпраці фахівців з мінної безпеки та цивільного захисту. Класним керівникам доцільно провести моніторинг факторів ризику (це можуть бути підприємства, які використовують отруйні чи радіоактивні речовини, склади паливно-мастильних матеріалів) та підготувати учнівську молодь до загроз, що актуальні саме для місцевості, де вона перебуває. У разі близькості до лінії бойового зіткнення актуалізованими є правила поведінки під час обстрілів. Також на інформаційних годинах, класних годинах і протягом усього освітнього процесу необхідно нагадувати здобувачам освіти про особливості реагування на надзвичайні ситуації природного характеру, під час припинення енерго- та водопостачання, особливості евакуаційних заходів. Для всієї країни актуальним залишається формування культури безпечної поведінки щодо мін і вибухонебезпечних залишків війни, а також правил поведінки під час авіаційних та ракетних обстрілів. Усім працівникам закладів освіти необхідно пройти відповідні курси підвищення кваліфікації, тренінги чи навчання в інших формах з метою уникнення формування неправильних навичок в учнівській молоді.

Зазначені кластери, які є своєрідними цеглинами архітектури виховної роботи Донеччини на 2026/2027 навчальний рік, не можна вважати сталими та вичерпними. Стрімкі зміни в економічному, соціально-політичному, безпековому просторах створюють необхідність до постійної адаптації, гнучкості та мобільності системи освіти. Завжди залишається актуальним підвищення кваліфікації суб'єктів виховного процесу для формування необхідних навичок, аби підтримувати відповідність вимогам сьогодення. Фундаментальним є впровадження партнерства у виховному процесі, адже це не є лінійний і сталий процес. Виховання постійно вимагає залучення різноманітних фахівців, батьків і громадськості.

Пам'ятаймо, що виховання сьогодні – це запорука нашої перемоги, відбудови, відновлення та розвитку української держави в майбутньому. На відповідальних з виховної роботи покладено історичну місію – сформувати громадян-патріотів, які безумовно ідентифікують себе з українською нацією, готових до дій і захисту України. Лише разом можна вирішити це завдання, лише разом ми переможемо. Разом до Перемоги!